

Az Észak-Alföldi Régió

1. Bevezetés

A kutatási eredmények elemzéséhez elengedhetetlen az Észak-Alföldi Régió bemutatása, megismerése. Célnk a régió olyan aspektusú vizsgálata, mely tematikájában és hatásában direkt vagy indirekt formában, de viszonylag szorosan kapcsolódik a vállalatok emberi erőforrás jelenlegi helyzetéhez és lehetséges fejlesztéséhez.

Régiót bemutató munkánkat nagyban segítette az, hogy az elmúlt évek során alapos előkészítő munka után, és számos jelentős megyei és regionális kutatásra támaszkodva elkészült az Észak-Alföldi Régió fejlesztési terve. A tervnek része a helyzetelemzés, a koncepció, a stratégia valamint az operatív terv. Ezek az anyagok a régió jelenleg legszélesebb körű és legmélyebb szintű elemzéseit tartalmazó dokumentumai. Ennek következtében az alábbi, a régiót bemutató rész, a fent említett anyagok kivonatolásával készült.

Munkánk során támaszkodtunk a Megyei Munkaügyi Központok meglévő munkaerő-piaci prognózisaira is.

2. A földrajzi fekvés

Az Észak-Alföldi Régió fekvését tekintve speciális helyzetben van. Miközben egy része az ország legkeletibb fekvésű területe, addig más részei benyúlnak egészen az ország középső részeire is. A régió természetföldrajzi szempontból viszonylag egységes terület, de a régiót alkotó megyék elhelyezkedését vizsgálva nagy különbségeket találhatunk. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, egyedüli módon az országban, három szomszédos országgal is határos, több mint 300 km-es határszakaszon. Hajdú-Bihar megye is jelentős hosszúságon határos Romániával, Jász-Nagykun-Szolnok megye azonban nem rendelkezik határszakaszokkal, az ország belsejében azonban hat, régió kívüli megyével is határos.

3. A közlekedési szerkezet általános bemutatása

A régió hagyományos közlekedési fő tengelyvonalát a Budapest–Szolnok–Debrecen–Nyíregyháza–Záhony nemzetközi törzshálózati vasúti fővonal és 4. sz. főút képezi. Erre épülnek rá a három megyeszékhely, mint központ körül kialakult sugaras hálózati elemek, mind a vasút, mind a közút vonatkozásában. Ezt a hálózatot egészítik ki a térszerkezetben meghatározó jelleggel, egyben a szomszédos régiókhoz is kapcsolatot biztosítva:

- Szabolcs–Szatmár–Bereg megye területén kelet–nyugati irányban a Nyíregyháza–Szerencs–Miskolc nemzetközi vasúti törzshálózati vasútvonal, valamint a 36. 41. és 49 sz. főutak,
- Hajdú–Bihar megye területén észak–déli irányban a 47 sz. főút,
- Jász–Nagykun–Szolnok megyében az EU IV. közlekedési folyosó részeként a Budapest–Szolnok–Békéscsaba nemzetközi törzshálózati vasútvonal, valamint észak–déli irányban a 32. és a 442. sz. főutak.

A régió fő tengelyvonalának fejlesztését erősítheti a három megyeszékhely repülőtérének megléte, közülük is kiemelve az érvényes kormányzati döntés szerint regionális repülésre leginkább alkalmas, régió súlypontjában elhelyezkedő debreceni repülőtér.

4. Az Észak-Alföldi Régió emberi erőforrás adottságai

4.1. Népeségi struktúra

Az Észak-Alföldi Régió településeinek 95%-a, területének kilenczede rurálisnak minősül (a SAPARD meghatározás szerint a népsűrűség jelzőszáma fogadható el a vidéki jelleg indikátoraként, eszerint rurálisnak számítanak a legfeljebb 120 fő/km² népsűrűségű települések), és itt él a régió lakosságának közel kétharmada (mintegy 950ezer ember).

Az Észak-Alföld lakosságának természetes szaporodása sokkal kedvezőbb képet mutat, mint bármelyik másik régióé: a születési ráta 2000-ben 11,2‰ volt, szemben az országos 9,7‰-kel (évtizedek óta Szabolcs-Szatmár-Bereg rendelkezik kiugróan a legmagasabb születési rátával, de a másik két megye mutatója is meghaladja az országos átlagot). Bár a halálzási ráta szintén kedvezőbb az országosnál, ezen természetes szaporodási mutatók sem elegendők a népesség újratermelődéséhez: a régió népessége is fogy, bár sokkal mérsékeltebben, mint az országos átlag (2000-ben a népesség 15,2%-a élt a régióban, ám a természetes fogyásnak csak 7,1%-át adta a térség). A magas születésszám ugyanakkor önmagában semmiképpen sem nevezhető feltétlen előnynek, sőt – mivel általában szegényebb térségekre jellemző – gyakran súlyos gazdasági és szociális problémákkal társul.

A születési ráta viszonylag magas értéke részben az itt jelenlévő nagyszámú (a teljes régióban mintegy 130 ezer fő) és magas természetes szaporodással rendelkező roma népességnek köszönhető. Az országos átlagot meghaladó születési „többletet” a legnagyobb arányú roma kisebbséggel rendelkező Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében mintegy 30-40%-ban magyarázza ez a tényező, a különbség másik jelentős része a régió cigány népességének az országost meghaladó gyermekvállalási hajlandóságára vezethető vissza.

A relatíve kedvező természetes szaporodással szemben az Észak-Alföld vándorlási egyenlege mindig is a legrosszabbak közé tartozott. A mutató az 1990-es évek közepén kissé javult, a vándorlási veszteség mértéke a korábbi szint kevesebb, mint felére csökkent. Ezzel együtt 2000-ben a Régió vándorlási vesztesége 2.264 fő volt (-1,5 ezrelék), a régiók között a legtöbb. Az utóbbi években a régióban – a vándorlást is számításba véve – már nincs olyan kistérség, amelynek növekedne a népessége. A népességfogyás kritikusnak mondható Biharban, Szatmárban, Beregben és Jász-Nagykun-Szolnok megye legnagyobb részén.

A fentieknek megfelelően az Észak-Alföld népességének korösszetétele is jóval fiatalabb, mint az országos átlag. A gyermekkorú népesség (0-14 évesek) aránya 2000-ben 19,4%, ami a régiók közt a legmagasabb (az országos átlag 17,1%). A 20-39 éves népesség aránya átlagos, míg a középkorú és az idős népesség aránya alacsonyabb, mint Magyarországon egészén. Az átlagos életkor is alacsonyabb (36-37 év), mint az országos (38-39), viszont a születéskor várható élettartam csaknem fél évvel elmarad az országostól.

Az Észak-Alföld etnikai szerkezete meglehetősen egyszerű. Nemzeti kisebbségek alig élnek a területen, ugyanakkor jelentős számú etnikai kisebbség a cigányság. Jól jelzi a térség etnikai struktúráját a kisebbségi önkormányzatok száma. A régióban jelenleg 177 kisebbségi önkormányzat működik, ebből 160 a cigány, Hajdú-Bihar délkeleti részén van hét román kisebbségi önkormányzat, míg Szabolcs-Szatmár-Beregben három német. Hozzávetőlegesen kétezer román nemzetiségű élhet Hajdú-Biharban, valamint négyezer német és néhány száz ukrán Szabolcs-Szatmár-Beregben. Mértékadó becslések szerint mintegy 130 ezer roma lakik az Észak-Alföldön, a régió népességének 8-9%-a. A legtöbben Szabolcs-Szatmár-Beregben (kb. 70-80 ezren, a megye népességének 12-13%-a), míg a másik két megye cigány népessége 30-30 ezerre tehető (Hajdú-Bihar: a népesség 5-6, Jász-Nagykun-Szolnok: 7%-a). A romák aránya Szatmárban, Nyírbátor környékén, valamint a Közép-Tisza-vidéken a legnagyobb.

A gazdaságilag aktívak az Észak-Alföldön csak 48,3%-át adják az össznépességnek, szemben az országos 53,5%-kal. Közöttük – miként a teljes népességre vonatkozó iskolázottsági mutatók esetén is – magasabb értékkel szerepelnek a 8 általánost sem, illetve a 8 általánost és a szakmunkásképzőt végzettek. A felsőfokú végzettségűeket kivéve az egyes iskolai végzettségi csoportok gazdasági aktivitása is rendre alacsonyabb a régióban az országos átlagnál.

Az Észak-Alföldön a teljes népességnek mindössze 32,9%-a foglalkoztatott (az országos átlag 38,3%). Ez tehát azt jelenti, hogy jelenleg egy keresőnek több mint 3 ember eltartásáról kell gondoskodnia. A kép Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legkedvezőtlenebb, ahol az aktivitási ráta extrém alacsony, a legrosszabb

az ország megyéi között. A nyugdíjasok részesedése a népességből összességében átlagosnak mondható, de ez két ellentétes hatás következménye: a relatíve fiatal korszerkezet miatt ugyanis alacsony az öregségi nyugdíjasok aránya, másrészt viszont itt a legmagasabb a rokkant nyugdíjasok száma (2000-ben 85 ezer fő, az összes nyugdíjas 17,5%-a).

4.2. Munkanélküliség

A munkanélküliek jövedelempótló támogatásában részesülők száma (közel 40ezer fő) az ország többi régiójával összehasonlítva itt a legtöbb; a régió belül a jövedelempótló támogatásban részesülők közel fele Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében él.

Az Észak-Alföldi Régió mindhárom megyéjében a munkanélküliség hivatalos elismerése óta (1987) folyamatosan és magasan az országos átlag felett van az állástalanok aránya. A rossz foglalkoztatási helyzet a régió összetett gyökerű elmaradottságának egyik legfontosabb következménye, ugyanakkor tartóssá válása, illetve a munkanélküliek tömeges megjelenésének következményei (társadalmi devianciák, elszegényedés stb.) miatt maga is az elmaradottság egyik fő tényezőjévé, strukturális elemévé vált. A munkanélküliség csökkenésének üteme alig haladja meg az országos átlag felét. Az Észak-Alföldi Régióban 2001. októberében összesen 75,7 ezer munkanélkülit regisztráltak, az ország nyilvántartott állástalanjainak 23%-át; A munkanélküliségi ráta (12,6%) különösen magas Szabolcs-Szatmár-Beregben (15,6%), de a másik két megyében is 10% fölötti. A területfejlesztési normatívák alapján az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések közül 292 található a régióban, összesen mintegy 637 ezer főnyi népességgel, vagyis a régió településeinek 76, lakónépességének pedig 42%-át sorolhatjuk ebbe a kategóriába.

A magas munkanélküliséggel egyidejűleg társadalmi-gazdasági szempontból is elmaradottnak minősített hazai települések 613 ezer fős össznépességéből mintegy 230 ezren élnek a régióban.

Az utóbbi néhány évben megmerevedtek a régió belüli fennálló különbségek, a legrosszabb mutatókkal rendelkező körzetek mindegyike periférikus fekvésű saját megyéjén belül: Szabolcs-Szatmár-Beregben és Hajdú-Biharban a határmenti térségek, Jász-Nagykun-Szolnokban pedig a Tisza vonalától keletre eső belső periféria rátája a legmagasabb.

A munkanélküliek képzettségi viszonyait figyelembe véve három csoport számára is komoly problémát okoz az elhelyezkedés. Egyrészt a régióban mindenhol igen magas a szakképzetlen munkanélküliek aránya, akiknek jó része a roma etnikumhoz tartozik; az ő foglalkoztatásuktól számos munkaadó kategorikusan elzárkózik még olyan esetben is, ha más jelentkező nincs az állásra. A szakmunkás végzettségük iránt viszonylag nagyobb a kereslet, ám legtöbbjük az erős

túlkínálattal jellemezhető fémipari szakképesítéssel rendelkezik. A kisszámú, de folyamatosan növekvő felsőfokú végzettségű munkanélküli esetben érdekes paradoxon, hogy arányuk kisebb ugyan, mint az országos átlag, de elhelyezkedési esélyeik rosszabbak a többi régiónál, mivel az utóbbi évek keresletcsökkenését még nem követte a diplomát adó intézmények képzési struktúrájának változása.

A megbomlott munkaerő-piaci egyensúly, a régóta magas munkanélküliség és a kevés munkaalkalom következtében a régióban kialakult a munkanélküliek egy több ezer fős „stabil magja”. A regisztrált munkanélküliek közel négyötöde legalább 720 napja szerepel a nyilvántartásban, s legtöbbjük csak a közhasznú és közmunkák miatt került ki időlegesen a tartósan munkanélküliek közül.

4.3. Oktatás, kutatás-fejlesztés

A régió lakosságának iskolai végzettsége valamennyi kategóriában elmarad az országos, illetve a vidéki átlagtól. A KSH 1996. évi mikrocenzus felmérése szerint a régióban a 14 évesnél idősebb népesség 19%-a (országosan 15%) nem rendelkezik befejezett általános iskolai végzettséggel, a 18 éves és idősebb népesség 28%-a érettségizett (országosan 35%-a), a 24 évesnél idősebbek 9%-a diplomás – országosan ez az arány 12% volt.

Az egy óvodapedagógusra, illetve a 100 férőhelyre jutó gyermekek száma a régiók összehasonlításában itt a legtöbb, s mindhárom megyében meghaladja az országos átlagot. Az iskolák tekintetében a mennyiségi mutatókban (tantermek száma, osztálylétszám, pedagógus-diák arány) nem számottevőek a különbségek, a mi-

nőségi tényezők szempontjából viszont már igen (pl. nyelvtanulási lehetőség, számítástechnikai ellátottság), különösen a kistelepüléseken kedvezőtlenek a feltételek.

A '90-es évtizedben – a nemzetközi és országos trendeknek megfelelően – az Észak-Alföldön is alapvető strukturális átalakuláson ment át a középfokú oktatás. Esti-levelező tagozaton – a Közép-Magyarországi Régió kivételével – itt tanulnak a legtöbben (1999-ben 14,6 ezer fő), minden ötödik tanuló (20,7%) ebben a formában teszi le az érettségi vizsgát (országosan 18,6%).

Emelkedett a magasabb szintű általános képzést nyújtó szakközépiskolák és gimnáziumok tanulójának száma, illetve aránya a munkaerő-piacon kevésbé versenyképes végzettséget biztosító szakiskolai képzés rovására. Ezzel együtt az Észak-Alföldön (különösen Szabolcs-Szatmár-Beregben) továbbra is az országos átlagot meghaladó a szakiskolai képzés súlya. A szakiskolai képzésen belül legnagyobb arányban az ipari-építőipari (44%), a szállítási, hírközlési és szolgáltatási (37%) és a kereskedelmi-vendéglátóipari (13%) szakmák vannak jelen; utóbbi az országoshoz (16%) képest alacsonyabb részesedésű. A mezőgazdasági képzés súlya (6%) megegyezik az országos átlaggal.

Az iskolarendszerben tanulók aránya tükrözi a régió korstruktúráját, illetve speciális helyzetét. A 10 ezer lakosra jutó óvodások és általános iskolások száma mindhárom megyében átlag fölötti, s hasonló a helyzet a szakiskolai képzés vonatkozásában is. Míg azonban országosan tízezer lakos közül 385-en tanulnak középiskolában nappali tagozaton, a régióban csak 368-an (1999). Ennek

megfelelően az Észak-Alföld súlya a lakosságárányánál magasabb az óvodások, az általános iskolások, a szakiskolai, valamint az esti-levelező formában, középiskolai képzésben résztvevők körében.

Becslések szerint a roma diákoknak legfeljebb a fele szerez szakképzettséget tanulmányai végén (érettségiig, pedig százból egy-két roma fiatal jut el), de jelentős (10% körüli) az általános iskola 8 osztályát sem befejezők aránya is. Így folyamatosan újratermelődik a képzetlen munkaerő és növekszik a cigányság, illetve a többségi társadalom közötti szakadék is.

Bár Észak-Alföld középiskoláiból a továbbtanulási arány átlag fölötti, a régió lakóinak részvétele a felsőoktatásban – a '90-es évek folyamán lejátszódott nagy bővülés ellenére – Hajdú-Bihar megyét kivéve kissé elmarad az országos átlagtól.

Egyetemi képzésre a régió belül Debrecenben, az ország egyik legnagyobb vidéki felsőoktatási centrumában van lehetőség, főiskolai képzés pedig Debrecenben, Nyíregyházán, Szolnokon, Hajdúböszörményben, Jászberényben és Mezőtúron lehetséges.

Kedvezőtlen, hogy a régiók között itt a legalacsonyabb az egyetemi képzésben részt vevők aránya és különösen alacsony a műszaki képzést választóké (országosan a hallgatók 23%-a műszaki jellegű felsőoktatási intézményben tanul, míg a régióból származóknak csak 17%-a).

A főiskolások és egyetemisták 14,4%-a származik ebből a 3 megyéből, azonban – különösen a műszaki, a közgazdasági, illetve a jogi végzettségűek – nagy része tanulmányai befejezése után nem a régióban telepedik le.

Az Észak-Alföldi Régióban a kutatás-fejlesztés alapvetően a felsőoktatási intézményrendszerhez kapcsolódik. 2000-ben 248 kutató-fejlesztő helyet – az országos intézmények 12%-át – tartottak nyilván, melyek 2/3-ának Hajdú-Bihar megye volt a székhelye. Az országos kutatóhelyeken dolgozók 9,3%-a (4,2 ezer fő) az Észak-Alföldi Régió kutató-fejlesztő helyein állt alkalmazásban.

Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy az országban egyedülálló módon 1995 és 1999 között ebben a régióban csökkent a tudományos kutatói, fejlesztői állások száma. A régió a 10 ezer lakosra jutó ráfordítás értéke, valamint a lakosságra vetített kutatók, fejlesztők létszámát tekintve a középmezőnyben foglal helyet.

Bár a legtöbb mutató a régió területarányánál, illetve lakosságszámát tekintve az országosnál számottevően kisebb, az itt működő szervezetek innovációs jellegű tevékenysége a régiók összehasonlításában átlagosnak tekinthető, mivel Magyarországon a K+F tevékenységek fővárosi dominanciája jellemző (a kutatófejlesztő helyek 42%-a, a kutatással-fejlesztéssel foglalkozó munkatársak 56%-a Budapesten található). Ez egyben azt is jelenti, hogy – az ország többi régiójához hasonlóan – széles az „innovációs szakadék”, azaz az innovációk kidolgozására,

illetve átvételére alkalmas helyi vállalkozások száma kevés.

Stratégiai szinten a jelenben a megyei jogú városokhoz kötődő tradicionális K+F helyek megtartása mellett a betelepülő vállalatok ilyen tevékenységi köreinek támogatása, illetve a kutatóhelyek és a vállalkozások közti kapcsolatok erősítése kiemelten fontosnak tűnik.

5. Az Észak-Alföldi Régió gazdasága

5.1. A GDP alakulása, vállalkozási szerkezet a régióban

A magyar gazdaság tulajdonformák és vállalatméret szerinti kettőssége az ország területi szerkezetében is megjelenik. Határozott különbségek rajzolódnak ki területileg az ország gyorsan növekvő, a külföldi tőkebefektetések által preferált központi és nyugati területei, valamint a külföldi tőkeáramlásból és a növekedésből javarészt kimaradó keleti régiói között. Az Észak-Alföldi Régiót mind a centrum-periféria, mind a kelet-nyugati egyenlőtlenségek hátrányosan érintik.

Az Észak-Alföldi Régió gazdasági helyzetét általánosan jellemzi, hogy a GDP-ből és a működő gazdasági szervezetekből való részesedése elmarad a területi, illetve népességi arányoktól. A régió súlya mind a Magyarországon előállított bruttó hazai termékből (GDP), mind a működő gazdasági szervezetekből jóval területi, illetve népességi súlya alatt van. Az egy főre jutó GDP tekintetében a régiók között az utolsó helyet foglalja el. A GDP-n belül a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat gazdasági ág nagyobb (10,1% az országos 4,8%-kal szemben), az ipar (26%) és a szolgáltatások (59%) pedig valamivel kisebb súlyúak.

Az Észak-Alföldi Régió gazdasági súlya Magyarországon, 2000.

Megnevezés	Hajdú- Bihar megye	Jász-Nagykun-Szolnok megye	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	Észak-Alföld	Országos	A régió aránya az országos adatokon belül, %
Terület, km ²	6.211	5.582	5.937	17.729	93.030	19,1
Lakóné-pesség, ezer fő	542	411	570	1.522	10.043	15,2
GDP, milliárd Ft	503	358	404	1.265	13.151	9,6
Egy főre jutó GDP, ezer Ft	929	874	710	832	1.312	63,4
Működő vállalkozások száma, ezer	36.543	24.761	34.101	95.405	847.024	11,3
Ebből: egyéni	22.711	16.734	23.295	62.740	487.699	12,9
Ezer lakosra jutó vállalkozásszám	68	60	60	63	84	75,0
Külföldi érdekeltségű szervezetek jegyzett tőkéje, milliárd Ft	99	21,8	21,9	142,6	3.155,4	4,5

(Forrás: KSH)

Az Észak-Alföldi Régióban 2000. év végén 95.405 vállalkozás működött. Az ezer lakosra jutó működő vállalkozások száma mindhárom megyében elmarad az országos átlagtól, Hajdú-Bihar megyében a legkevésbé, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a leginkább. A vállalkozási aktivitás a régió belül is nagy eltéréseket mutat, az általában elmaradottabb térségekben különösen alacsony.

Az országosnál (53%) magasabb az egyéni vállalkozások aránya (60%), így kisebb a társas vállalkozásoké. A társas vállalkozások aránya évek óta az országos átlag alatti, a korán kialakult különbség azonban 1993 óta nem növekszik. Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok megyék adatai a régió átlagától is nagyobb eltérést mutatnak, míg Hajdú-Bihar megye adatai közelebb állnak az országos mutatókhoz.

A régióban működő vállalkozások száma 1995 óta közel 25 ezerrel lett több, a növekedés üteme (35%) valamelyest elmaradt az országostól, ahol 5 év alatt mintegy 40%-kal emelkedett a számuk. Jelenleg a vállalkozások lakosságárányos száma mind országosan, mind az Észak-Alföldi Régióban meghaladja az Európai Unió tagállamainak átlagát, tehát a régió vállalkozási szerkezetében nem a vállalkozások alacsony száma jelentkezik problémaként, hanem sokkal inkább a működő vállalkozások gyenge versenyképessége.

A különböző gazdálkodási formák előfordulásában területileg nincsenek ugyan jelentős különbségek, de a kevesebb tőkével alapítható formák aránya valamivel nagyobb a tőkeszegény területeken. Így a részvénytársaságok aránya az országosnál kisebb az Észak-Alföldi Régióban (számuk 295 volt 2000-ben), ezen belül, pedig legalacsonyabb Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (68), s ehhez hasonló a kft-k aránya is. Ellenkező irányú az eltérés a betéti társaságoknál, amelyek országosan a társas vállalkozások 47%-át adják, ugyanakkor a régióban 51% a részesedésük. Az Észak-Alföldi Régióban tehát a vállalkozások egyik fő jellemzője a tőkeszegénység, amihez hozzájárult az is, hogy nem alakult ki megfelelő mértékben a kis- és középvállalkozások finanszírozási hátterének javítását elősegítő eszközrendszer, nem voltak elérhetőek a tőkeszegény vállalkozások számára a kedvezményes hitel- és finanszírozási konstrukciók, kamattámogatási, kamattámvállalási konstrukciók, s a támogatásukra létrejött intézményrendszer működése nem volt elég hatékony.

A létszám és az árbevétel nagysága szerint a vállalkozási méretek jelenleg igen elaprózottak, a mikro-vállalkozások dominálnak, a közepes méretű vállalkozások részaránya, pedig a kívánatosnál lényegesen kisebb. Alacsony a tőkeerős, a foglalkoztatásban meghatározó szerepet játszó nagyvállalkozások aránya, magas viszont a tőkeszegény kis- és mikrovállalkozásoké. A közepes és nagyvállalkozások jelentős szerepet játszhatnak egy régió kisvállalkozásainak fejlődésében, amennyiben beszállítói kapcsolataikat a régió vállalkozásai körében alakítják ki. Ehhez azonban alapfeltétel, hogy a KKV-k modern technológia alkalmazásával minőségi színvonalú termékeket állítsanak elő. A régióban a beszállítói rendszerek kialakítása járulhat hozzá jelentős mértékben a vállalkozói bázis – különösen a kis- és közepes vállalkozások – megerősítéséhez.

Nemzetgazdasági ágak szerint vizsgálva a vállalkozások tízezer lakosra jutó száma csak a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágba soroltak esetén nagyobb az országosnál, mind a társas, mind az egyéni vállalkozások esetében (az utóbbinál különösen). A régió belül leginkább a Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyei agrárvállalkozások elterjedtsége magas, de a Jász-Nagykun-Szolnok megyei is meghaladja az országost. Az ipari, építőipari és a szolgáltató ágakba sorolt vállalkozások tízezer lakosra jutó száma jóval kisebb, főként a társas vállalkozásokat tekintve. A régióra tehát jellemző a mezőgazdaságban működő vállalkozások magas száma és aránya.

A külföldi tulajdonú vállalkozások mind a korszerű technológia meghonosításában, mind pedig a gazdasági szerkezet korszerűsítésében jelentős szerepet játszhatnak a régióban, jelentősen hozzájárulhatnak a gazdaság önfenntartó, öngerjesztő fejlődési pályára állításában. Az Észak-Alföldi Régió a külföldi befektetők számára azonban jelenleg nem eléggé vonzó, bár bizonyos fokú pozitív elmozdulás az utóbbi 2-3 évben megfigyelhető. A problémák okai között a közlekedési nehézségek, a fejletlen infrastruktúra, az alacsonyabb képzettségi színvonal, a sajátos gazdasági szerkezet egyaránt fellelhető. A régióban 2000-ben 1.160 (az 1995. évinél 199-cel több) olyan gazdasági szervezet működött, amely kizárólag, többségében vagy kisebb részben külföldi tulajdonban volt. A vidéken regisztrált külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéjének csupán 8,3%-a található itt. Az egy lakosra jutó befektetett külföldi tőke országosan 287 ezer Ft volt 2000-ben, az Észak-Alföldi Régióban 69 ezer Ft, ezzel az ország hét régiója közül ez a második legkedvezőtlenebb helyzetű régió. A régió belül differenciált a kép, Hajdú-Bihar megye mutatói kedvezőbbek (98 ezer Ft/fő, ami azonban jelentős mértékben köszönhető annak, hogy energiaiparba történt befektetések értékét teljes egészében ehhez a megyéhez számítják, ettől gyengébb Jász-Nagykun-Szolnok megye (78 ezer Ft/fő) és messze az átlag alatti Szabolcs-Szatmár-Bereg megye helyzete (35 ezer Ft/fő)).

5.2. Mezőgazdaság

Az Észak-Alföldi Régió természetföldrajzi értelemben az Alföld nagytáj északkeleti harmadát öleli fel, és Magyarország agrárfejlesztése szempontjából súlyponti stratégiai területet képez. A 2000. évi adatok szerint a régió 1.815,4 ezer hektáros területének 82,5%-a termőterület. Az ország mezőgazdasági területének 21,8%-át köti le, s ezzel a magyarországi régiók között – a Dél-Alföld után – a második legnagyobb. Területe a három megye között csaknem azonos arányban oszlik el, de igen eltérő termőképességgel és hasznosítási intenzitással.

A mezőgazdasági terület átlagos aranykorona-értéke (16,26 AK) elmarad az országostól (18,15 AK). Jelentősek a belső különbségek: míg Szabolcs-Szatmár-Beregen országosan a legalacsonyabb (12,31 AK), addig Hajdú-Biharban és Jász-Nagykun-Szolnokban az országos átlag körüli (17,08 AK, illetve 19,41 AK) ez az érték.

Az éghajlat leginkább a hő- és fényigényes, szárazságtűrő kultúrák termesztésének kedvez. A régió vízkormányzási lehetőségei a szántóföldi öntözési technológiák széles választékához nyújtanak kedvező alapot.

Észak-Alföld mindhárom megyéjében meghatározó szerepet tölt be a mezőgazdaság. 1999-ben ez a régió adta a magyar mező-, vad- és erdőgazdaság GDP-jének 20,3%-át. A régióban működő vállalkozások 7,9%-a a főtévékenysége alapján mezőgazdasági, erdőgazdálkodási besorolású, míg országosan ez az arány csak 4,7% (2000). Itt található az ország régiói között a legtöbb mezőgazdasági, erdőgazdálkodási, halászati besorolású társas vállalkozás (2000-ben 2.263 db az országos 12.565 db-ból), de az ilyen jellegű egyéni vállalkozások száma is csak a Dél-Alföldi Régióban több.

A régió 3 megyéjében, 2002 augusztusában összesen 4362 db családi gazdaság (Szabolcs-Szatmár-Bereg: 1865 db, Hajdú-Bihar: 1270 db, Jász-Nagykun-Szolnok: 1227 db) és hozzávetőleg 331 400 östermelő (Szabolcs-Szatmár-Bereg: 155 000, Hajdú-Bihar: 100 500, Jász-Nagykun-Szolnok: 71 366) működött. Az östermelők száma viszonylag tág határok között változik, pontos adatot nem lehet mondani, számuk havonta akár néhány száz db-os ingadozást is mutathat meg.

A régióban a mezőgazdasági foglalkoztatás mindig jelentősebb volt, mint más területeken. Az 1996. évi mikrocenzus szerint az aktív keresők ezer lakosra jutó száma a mezőgazdaságban régiószinten 34, országosan 27 fő. A kiegészítő mezőgazdasági munkavégzésben résztvevők aránya a régióban 42% (országosan 33%), ezen belül a legmagasabb Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (57%); Jász-Nagykun-Szolnok megyében 39%, Hajdú-Biharban pedig 32% (1998).

A mezőgazdasági területen belül a szántó 21,8%-a, a gyümölcsös 33,1%-a, a szőlő 5,1%-a, a gyepterületnek pedig 22,6%-a található a régióban. A struktúrából Jász-Nagykun-Szolnok a magas szántóterületi arányával, Szabolcs-Szatmár-Bereg a gyümölcsös, Hajdú-Bihar, pedig a gyepterületeivel tűnik ki. Az elmúlt évtizedben a földterület művelési ág szerkezetében történt változások a termőterület 4%-os csökkenésének és a művelés alól kivett terület 35%-os növekedésének tudható be. Az erdőszültség itt és a Dél-Alföldön a legalacsonyabb (11% az országos 19%-kal szemben), a régió belül a legmagasabb Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (18,3%).

A növénytermesztésen belül a régióban termelik a legtöbb gyümölcsöt, cukorrépát, dohányt, napraforgót és burgonyát, s emellett a régió második a búza, a rizs, a rozs, a kukorica és a zöldségek előállításában (2000).

Az országos átlagot (17,9%) meghaladó a gyepfelület aránya (18,7%), különösen Hajdú-Biharban számottevő a súlya (25,8%). Ennek ellenére a korábban gazdag fűhozamot biztosító rét- és legelőterületek nagy része jelenleg kihasználatlan, összefüggésben a tulajdonviszonyok változásával, átmeneti rendezetlenségével és az állatállomány számának visszaesésével.

Bár az 1990-es évtizedben – az országoshoz hasonlóan – nagymértékű csökkenés következett be az állattenyésztésben, 2000-ben továbbra is ebben a régióban tartották a legtöbb szarvasmarhát (23%) és juhot (37%), s a Dél-Alföldi Régió után a legtöbb sertést. A régió területarányától nagyobb arányban részesedik az ország szarvasmarha-, sertés- és juhállományából, a baromfiállomány viszont alacsonyabb.

A régió belső adottságai, tradíciói és hosszú távú versenyelőnyei akkor használhatók ki, ha előtérbe kerül az okszerű földhasználat, az agrárgazdaság diverzifikálása, a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program megvalósítása, a munkaiigényes kultúrák terjesztése, a helyi feldolgozás bővülése, s mindezek eredményeként az ágazat hozzáadott érték teremtő képességének, valamint piacképességének a növelése.

5.3. Ipar

A régióban az 50 főnél nagyobb vállalkozások termelésének több, mint 80%-át a feldolgozóipar teszi ki, 17%-át állítja elő az energiaszektor és csupán 1%-a kötődik a bányászathoz. Az ipari szerkezet feldolgozóipar orientált.

A feldolgozóiparban az élelmiszer-, ital- és dohánytermékek termelése a legerőteljesebb, az össztermelés 31%-át adja, 20% a gépipar, 12% a vegyipar, 10% a textilipar, 6% a fa- és papírttermékek gyártásának és csak 2% a fémfeldolgozásnak az aránya. A feldolgozóipar élelmiszeripari része szinte teljesen a régió belső erőforrásaihoz kapcsolódik. A gépipar, a vegyipar és a textilipar ezzel szemben import érzékeny.

Az egyes megyék termelése igen heterogén képet mutat. Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéé megegyezik a feldolgozóipar fajsúlyosságában – mindkét megyében 94-95% az ágazat termelése –, viszont azon belül ott is jelentős különbségek vannak. Hajdú-Bihar megye a feldolgozóipar (66 %) mellett erőteljesen épít az energiaszektorra (34%) is; a megye iparában meghatározó az élelmiszerszektor. Jász-Nagykun-Szolnok megyében a gépipar dominál, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, pedig az élelmiszer- és a textilipar hagyományosan erős.

Az iparban alkalmazásban állók foglalkozási szerkezete ugyancsak tükrözi az iparági struktúrát. 2000-ben az élelmiszer-, ital- és dohánytermékek gyártása foglalkoztatta az ipari dolgozók 19,3%-át (országosan 14,8%-át); az ágazat aránya Hajdú-Biharban és Szabolcs-Szatmár-Beregben kiugróan magas. Ugyancsak országos átlag fölötti a textil-, ruházati és bőrtermékek gyártásának súlya, a fa-, papír- és nyomdaipar aránya az országost közelíti, a vegyiparé kis mértékben elmarad attól. A gépipar részesedése ugyanakkor nem éri el az országos szintet – a megyénkénti különbségek itt a legnagyobbak.

A termelékenység (azaz az egy alkalmazásban állóra jutó termelési érték) Hajdú-Bihar megyében a vegyiparban a legmagasabb, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig a fáfeldolgozásban termelik egységnyi ráfordítással a legtöbbet.

Az Észak-Alföldi Régió iparának főbb adatai, 2000.

Megnevezés	Hajdú-Bihar megye	Jász-Nagykun-Szolnok megye	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	Észak-Alföld	Országosan	A Régió aránya az országos átlaghoz képest, %
Az ipari foglalkoztatottak száma, ezer fő	37,4	35,4	33,7	106,5	832,4	12,8
Az ezer lakosra jutó ipari foglalkoztatottak száma, fő	69	86	59	70	83	84,3
Egy lakosra jutó termelési érték, ezer Ft	622	958	534	680	1.159	58,6
Az export aránya az értékesítésből, %	26,5	51,6	61,4	42,8	55,3	77,4

(Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv 2000.)

Az értékesítés ágazat szerinti megoszlása szinte teljesen egyezik a termelési arányokkal, maximum 1-2% az eltérés. Az értékesítés belföldi, illetve külföldi (export) megoszlása heterogén képet mutat, nagy a szórás az egyes ágazatokon belül megyénként. Az összes termelés 43%-a kerül exportra. Erős a belső kereslettől való függés, gyenge az exportképesség néhány ágazat kivételével. Kiemelkedő export arányok figyelhetők meg a gépipar, a vegyipar és a máshova nem sorolt feldolgozóipar értékesítésében, átlagos a fafeldolgozásé, míg relatíve alacsony a fémfeldolgozás és az élelmiszeripar exportja.

A régió belüli nagy térségi különbségek az ipari elterjedtség terén is nyomon követhetők: az iparban foglalkoztatottak aránya a hátrányos helyzetű kistérségekben különösen alacsony.

Az ország ipari beruházásainak 8-10%-a a régióban valósult meg a vizsgált időszakban. Ez nagyjából megegyezik az összes beruházás régiót érintő arányával, bár az a mutató két évig egymás után 10%-on volt a vizsgált időszakban. 1999-ben 67,9, 2000-ben 78,4 milliárd Ft-ot fordítottak beruházási célokra. Az egy lakosra jutó ipari beruházások regionális értéke – hasonlóan a más, országos adathoz viszonyítás során kapott mutatókhoz – messze az országos alatt van: 2000-ben építkezési célokra országosan egy lakosra 27,7 ezer Ft beruházási érték jutott, a régióban 16,4 ezer, gépbeszerzésekre pedig az országos 71,3 ezer Ft-tal szemben itt mindössze 35,1 ezer Ft. A régió belüli az egy lakosra jutó ipari beruházások értéke Hajdú-Biharban az országos átlagnak 60,5%-át teszi ki, Jász-Nagykun-Szolnok megyében 54,8%-át, Szabolcs-Szatmár-Beregben pedig 41,8%-át.

Mindenképpen beruházás-élénkítés szükséges a jelenlegi trendeket figyelembe véve. Több iparágban kiemelten szerepük lehet a klasztereknek (pl. a mezőgazdasági gépgyártás és az élelmiszeripar, valamint az optomechatronika területén).

Ipartelepítési, befektetés-ösztönzési komplex akciók szükségesek ahhoz, hogy a régió versenyképessége a belső erőforrásokra épülve nőjön. Kiemelkedő területe lehet ennek az élelmiszeripar, elsődlegesen a minőségi termeléshez szükséges EU normák szerinti szabványok meghonosítása és munkakultúrába való illesztése révén.

Az Észak-Alföldi Régió iparának helyzetelemzésében a Központi Statisztikai Hivatal adatköreit használtuk fel. Az elemzés a jelenleg rendelkezésre álló legutolsó három évre (1998, 1999, 2000) terjed ki, azokat statikusan és dinamikusan is vizsgálja. Az építőipart külön fejezetben vizsgáltuk, ezzel is követvén a KSH kiadványainak szerkezetét. Figyelemmel kell lenni arra a tényre, hogy az adatokat a KSH nem telephely, hanem a vállalkozások székhelye szerint közli, és ez sok esetben a valóságostól eltérő következtetések levonását is eredményezheti.

Mivel jelenleg azonban nem áll rendelkezésre egyéb, hitelesnek tekinthető információ a foglalkoztatottság mennyiségi adatairól, a KSH adatbázisait kell felhasználnunk.

5.4. Az iparban alkalmazásban állók száma

Az Észak-Alföldi Régióban, az országos növekedés mértékét meghaladóan és az összes alkalmazásban állók számának növekedésével, nagyjából megegyező mértékben nőtt az iparban alkalmazásban állók száma. A 2000-ben mért 106 471 fő 21%-kal haladja meg az 1999-es szintet és 12%-kal az 1998-ast. Ezzel együtt a Régióban stabilan az összes iparban dolgozó 12-13%-át foglalkoztatják, ez majdnem teljesen megegyezik az összes foglalkoztatottnak a régióbeli arányával (11-12%). A régióban foglalkoztatottnak több, mint egyharmada a biztosítja megélhetését az iparból, ez kis mértékben (1,5-2%-kal) az országos szint felett van.

A régióban az iparban alkalmazásban állók száma és aránya megyénként a következő 2000-ben:

- Hajdú-Bihar (továbbiakban H-B) megyében 37.351 fő (35%)
- Jász-Nagykun-Szolnok (továbbiakban J-N-SZ) megyében 35.406 fő (33%)
- Szabolcs-Szatmár-Bereg (továbbiakban SZ-SZ-B) megyében 33.714 fő (32%)

A legnagyobb mértékű növekedés abszolút értékben SZ-SZ-B megyében (45%) ment végbe a három év alatt és a J-N-SZ megyei emelkedés (29%) is az országos érték (11%) felett van. A megyék közötti megoszlás tekintetében H-B megye csökkenő, SZ-SZ-B megye növekvő részesedéssel bírt a vizsgált időszakban.

A összes alkalmazásban állók megoszlása a megyék között nagyjából megegyezik az iparban foglalkoztatottnak a megoszlásával, H-B és J-N-SZ megyében 2-3%-kal az alatt, SZ-SZ-B megyében 4%-kal afelett van. Ez azt jelenti, hogy H-B és J-N-SZ megyékben valamivel magasabb az iparban alkalmazásban állók aránya (35-36%) a Régió szintjénél, míg SZ-SZ-B megyében alacsonyabb (29%).

Az ágazatok közötti megoszlásban stagnált az alkalmazottak aránya a vizsgált időszakban. Tartósan foglalkoztatják az alkalmazottak 90%-át a feldolgozóiparban, 9%-át az energiaszektorban és 1%-át a bányászat-

ban. A feldolgozóiparban három ágazat nagyjából azonos szinten foglalkoztat, az alkalmazásban állók 21-23%-a az élelmiszer-, a textil- és a gépiparban találhatóak.

H-B megyében a regionális szintnél jóval nagyobb az energiaszektorban és az élelmiszeriparban, J-N-SZ megyében a gépiparban, SZ-SZ-B megyében pedig a vegyiparban foglalkoztatottak aránya.

A vizsgált időszakban, legnagyobb mértékben a máshova nem sorolható feldolgozó ipari ágazatokban illetve a fémfeldolgozásban nőtt az alkalmazottak száma.

Az összes alkalmazásban állók közül szellemi foglalkozásúak számának növekedésével nagyjából megegyező mértékben nőtt az iparban alkalmazásban álló szellemi foglalkozásúak száma. Az 1999-ben mért 18.700 fő 10%-kal haladja meg az 1997-es szintet és 9%-kal az 1998-ast. Az országban foglalkoztatott összes szellemi dolgozónak, illetve az iparban foglalkoztatott összes szellemi dolgozónak is a 11%-a található stabilan a régióban. A régióban a szellemi foglalkoztatottaknak 17%-a él az iparból.

Már az előző adatok is azt mutatták, a következők, pedig még jobban megerősítik, hogy a szellemi foglalkozású alkalmazottak száma nem túl jelentős az iparban sem a régió, sem országos szinten. Az iparban alkalmazásban álló szellemi foglalkozásúak aránya a régióban 20% körül van, valamivel az országos szint alatt és tendenciájában lassú és kismértékű csökkenést mutat. Utóbbi igaz az összes szellemi foglalkozású alkalmazott tekintetében is, de ott az összes alkalmazotthoz viszonyított arány 38% a régióban és 42% országosan.

A régióban az iparban alkalmazásban állók szellemi foglalkozásúak száma és aránya megyénként a következő 1999-ben:

- ◉ Hajdú-Bihar megyében 9.031 fő (48%)
- ◉ Jász-Nagykun-Szolnok megyében 5.103 fő (27%)
- ◉ Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 4.566 fő (24%)

A legnagyobb mértékű növekedés abszolút értékben H-B megyében (14%) ment végbe a három év alatt a legalacsonyabb pedig J-N-SZ megyében (2%). A megyék közötti megoszlás viszonylag állandó volt a vizsgált időszakban.

Az összes alkalmazásban álló szellemi foglalkozásúak aránya J-N-SZ megyében megegyezik az iparban foglalkoztatottak szerinti aránnyal, H-B megyében 8%-kal az alatt, SZ-SZ-B megyében 7%-kal a felett van. Ez azt jelenti, hogy H-B megyében valamivel magasabb az iparban alkalmazásban állók aránya (20%) a régió szintjénél, J-N-SZ megyében azzal megegyező, míg SZ-SZ-B megyében alacsonyabb (13%).

Az összes alkalmazásban állók közül fizikai foglalkozásúak számának növekedésével nagyjából megegyező mértékben nőtt az iparban alkalmazásban álló fizikai foglalkozásúak száma. Az 1999-ben mért 79.937 fő 18 %-kal haladja meg az 1997-es szintet és 5%-kal az 1998-ast. Az országban foglalkoztatott összes fizikai dolgozónak, illetve az iparban foglalkoztatott összes fizikai dolgozónak is a 12%-a található stabilan a régióban. A régióban a fizikai foglalkoztatottaknak 43%-a él az iparból.

A szellemi foglalkozásúakkal ellentétben a fizikai alkalmazottak száma igen jelentős az iparban mind a régió, mind országos szinten. Az iparban alkalmazásban álló fizikai foglalkozásúak aránya a régióban 80-81% körül van, valamivel az országos szint felett és tendenciájában lassú és kismértékű növekedést mutat. Utóbbi igaz az összes fizikai alkalmazott tekintetében is, de ott az összes alkalmazotthoz viszonyított arány 61-62% a régióban és 57-58% országosan.

A régióban az iparban alkalmazásban állók fizikai foglalkozásúak száma és aránya megyénként a következő 1999-ben:

- ◉ Hajdú-Bihar megyében 33.070 fő (41%)
- ◉ Jász-Nagykun-Szolnok megyében 25.049 fő (31%)
- ◉ Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 21.818 fő (27%)

A legnagyobb mértékű növekedés abszolút értékben H-B megyében (20%) ment végbe a három év alatt a legalacsonyabb, pedig SZ-SZ-B megyében (15%). A megyék közötti megoszlás viszonylag állandó volt a vizsgált időszakban.

A régióban, az összes alkalmazásban álló fizikai foglalkozásúak megoszlása a megyék között nagyjából megegyezik az iparban foglalkoztatottaknak a megoszlásával, J-N-SZ megyében 2%-kal az alatt, SZ-SZ-B megyében 3%-kal a felett van, H-B megyében a két arány megegyezik. Ez azt jelenti, hogy J-N-SZ megyében valamivel magasabb az iparban alkalmazásban állók aránya (47%) a Régió szintjénél, H-B megyében azzal nagyjából megegyező, míg SZ-SZ-B megyében alacsonyabb (39%).

Összegzés

Az ipari folyamatok foglalkoztatás tekintetében követik az összes foglalkoztatás tendenciáit. A régióban foglalkoztatják az összes iparban foglalkoztatott 12 %-át. Abszolút értékekben általános növekedés a jellemző, amely a fizikai alkalmazottaknál nagyobb mértékű, a megoszlások tekintetében viszont stagnálás figyelhető meg, a változások általában kiegyenlítik egymás hatását. A fizikai foglalkoztatás jellemzi az ipart alapvetően, az alkalmazottak 4/5-e ide sorolható és ennél fogva a régióban is a fizikai munkások nagyobb körének nyújt megélhetési lehetőséget. A megyék tekintetében az ipari foglalkoztatás valamivel jelentősebb H-B és J-N-SZ megyékben, előbbi inkább a szellemi, utóbbi, pedig a fizikai foglalkoztatás területén erősebb.

6. Vállalkozások az iparban

6.1. Vállalkozások gazdálkodási forma szerint

Regisztrált vállalkozások

2000-ben 9.986 ipari tevékenységet folytató regisztrált vállalkozás volt a régióban, ez a regisztrált vállalkozások 9%-át teszi ki. A régióban regisztrált összes vállalkozás pedig tartósan az országos érték 10%-a. A régióban található regisztrált ipari vállalkozások több mint fele (53%) egyéni vállalkozás, 47%-a társas vállalkozás. Utóbbiból 24% a kft.-k, 19% a bt.-k és 1-1% az rt.-k, illetve a szövetkezetek részesedése.

H-B megyében a legmagasabb a regisztrált vállalkozások száma, 3.849; SZ-SZ-B megyében ez az érték 3.363, J-N-SZ megyében pedig 2.7745. Az egyéni és társas vállalkozások nagyjából mindenhol ugyanúgy oszlanak meg (az arányok: 53-55% illetve 45-47%). HB megyében valamivel magasabb a bt-k és alacsonyabb a kft-k aránya, mint a régióban. J-N-SZ megyében, pedig pontosan fordított a kép. Az eltérések nagysága mindkét irányba maximum 3%.

Működő vállalkozások

A régió működő ipari vállalkozásai az országénak 11%-át teszik ki. Számuk csökkenő tendenciát mutat – nemcsak a régióban, országosan is, 2000-ben 8.988-öt mutatnak ki a KSH statisztikái. Ezeknek 54%-a egyéni, 46%-a társas vállalkozás volt 2000-ben. Utóbbiból 23% a kft.-k, 19% a bt.-k és 1-1% az rt.-k illetve szövetkezetek részesedése. A kft.-k illetve a bt.-k száma és aránya folyamatosan nő, bár utóbbit elősegíti az egyéni vállalkozások nagymértékű csökkenése (-4%) is. A részvénytársaságok száma viszonylag stabil (100 körüli), kis mértékű csökkenéssel, a szövetkezetek viszont az egyéni vállalkozásoknál is gyorsabb ütemben csökkentek (-11%, 2000-ben 60 db volt már csak). A tendenciák nagyjából megegyeznek az országos folyamatokkal az ipari vállalkozások tekintetében. A működő vállalkozások száma viszont mind regionális, mind országos szinten emelkedett, de az arány itt is 11% a régió és az ország összehasonlításában.

A regisztrált ipari vállalkozásoknak 84-92%-a működő vállalkozás szinte minden gazdálkodási formában, egyedül a szövetkezeteknél alacsonyabb az arány, a regisztrált vállalkozásoknak csupán 57-58%-a működik. Az összes vállalkozást vizsgálva ez az arány a régió szintjén 83%, országos szinten pedig 77%.

A régió működő ipari vállalkozásainak száma az összes működő vállalkozás 10%-át teszi ki. A társas vállalkozások esetében az arány 13-15%, de fokozatosan csökken, ami azt jelenti, hogy más ágazatokban nagyobb a növekedés. Az ipari egyéni vállalkozások is az egyéni vállalkozások mind kisebb részét teszik ki, de ezt már az abszolút értékű csökkenésük is generálja, így 2000-ben arányuk csak 8%. A részvénytársaságok kiemelkedően magas hányada működik az iparban (35%), a kft.-knek is 18 %-a, a bt.-k stabilan hozzák az átlagot (10%), míg a szövetkezeteknek nem csak a száma, de az összes szövetkezeteken belüli aránya is fokozatosan csökken (a vizsgált időszakban 11%-ról 7%-ra). Az adatok nagyjából egyeznek az országos mutatók értékeivel, azokhoz képest az rt.-k (országos szint 26-28%) aránya kimondottan magas, a kft.-ké kis mértékben tér el felfelé, a szövetkezeteké pedig lefelé. Az 1.000 főre számított mutatók esetében a működő ipari

vállalkozások számának kis mértékű növekedése figyelhető meg – nemcsak a régióban, országos szinten is, a mutató értéke, 1998-ban 5,8 volt, ez az országos értékhez (8) képest alacsony, annak mintegy 70%-a. A működő vállalkozások száma is nő 1.000 főre vetítetten is, a 2000-es érték 63 fő, ez az országos értéknek (84) 75%-a.

6.2. Működő társas vállalkozások a gazdálkodás mérete szerint

Az iparban működő társas közép- és nagyvállalkozások száma kis mértékű növekedést mutat mind a régióban, mind országosan. 2000-ben 360 db 50 főnél több alkalmazottat foglalkoztató társas vállalkozás működött a régióban, amely az összes régióban működő ilyen méretű vállalkozásnak a 49%-a. A vizsgált időszakban ez az arány növekedett, mivel az összes ilyen méretű vállalkozás száma csökkent a régióban (ez az országos tendenciával megegyező). Az előbbi arány arra is rávilágít, hogy az iparban – mind regionális, mind országos szinten - jellemzőbbek ezen vállalkozások, mint más ágazatokban, hisz az összes működő társas vállalkozás esetében ez az arány csak 13%.

Az iparban működő társas vállalkozásoknak ugyanakkor csak a 9%-a a közép- és nagyvállalkozás, és ez is magasabb, az országos 6%-nál. Azt, hogy ezen vállalkozások nagyobb számban fordulnak elő az iparban, mint más ágazatokban, az is alátámasztja, hogy az összes működő társas vállalkozásban csak 2-3% ezek aránya.

A vizsgált időszakban H-B és SZ-SZ-B megyében nőtt az ipari közép- és nagyvállalkozások száma J-N-SZ megyében, pedig stagnált. Ezzel együtt az ipari vállalkozások aránya az összes működő ilyen méretű vállalkozáson belül egyedül H-B megyében nőtt tartósan, a másik két megyében nem történt jelentős változás, de azokban még így is eléri arányuk az 50%-ot, míg H-B megyében a növekedés után is csak 45% volt az 2000-es arány. H-B és SZ-SZ-B megyében az ipari társas vállalkozásokból a közép- és nagyvállalkozások aránya a regionális szinttel megegyező (8-9%), J-N-SZ megyében viszont már 11% ez az arány. Az összes működő társas vállalkozáson belül a vizsgált vállalkozások aránya tulajdonképpen minden megyében megegyezik a regionális, illetve országos szinttel (2-3%).

6.3. Vállalkozási szerkezet

Napjainkban a magyar gazdaságot - ágazati, tulajdonosi és területi szempontból egyaránt - sajátos kettősség jellemzi.

- ◉ Egyfelől egy viszonylag szűk, erősen exportorientált, döntően külföldi tulajdonú *nagyvállalati* kör állítja elő a GDP és az export nagyobbik hányadát.
- ◉ Másfelől a Magyarországon működő nyolcszázezer társas és egyéni vállalkozás túlnyomó többségét alkotó, javarészt hazai tulajdonú *mikro-, kis- és középvállalati* szektor hozzájárulása a bruttó nemzeti termékhez és az exporthoz jóval elmarad a szektornak a foglalkoztatásban betöltött súlyától.

A magyar gazdaság tulajdonformák és vállalatméret szerinti kettőssége az ország területi szerkezetében is megjelenik. Határozott különbségek rajzolódnak ki területileg az ország gyorsan növekvő, a külföldi tőkebefektetések által preferált központi és nyugati területei, valamint a külföldi tőkeáramlásból és a növekedésből javarészt kimaradó keleti régiói között. Az ország fejlődésében két alapvető jelenség figyelhető meg:

- ◉ a centrum-periféria egyenlőtlenségek megerősödése, ami mindenekelőtt Budapest erős túlsúlyában követhető nyomon, valamint
- ◉ a nyugat-keleti egyenlőtlenség megjelenése.

Ez a két fő tendencia Magyarország 1990 utáni regionális fejlődésében szinte minden lényeges területen megfigyelhető, és az Észak-Alföldi Régiót mindkét vonatkozásban hátrányosan érinti. A centrum-periféria egyenlőtlenséget jelzi többek között, hogy Közép-Magyarországra koncentrálódik a külföldi érdekeltségű vállalkozások 58%-a, valamint az ezekben a vállalkozásokban lévő külföldi tőkerészesedés 65%-a. Ugyancsak erre az egyenlőtlenségre utal, hogy Közép-Magyarországon egy főre számítva közel 2,5-szer több külföldi működőtőke-befektetés jut, mint a második legfejlettebb régióban, Nyugat-Dunántúlon. Ennél is nagyobb különbségek találhatók azonban az ország keleti és nyugati régiói között. Észak-Alföldön az egy főre jutó külföldi működőtőke-befektetés nagysága mindössze egyharmada a Nyugat-Dunántúlra jellemző értéknek. Az erősen exportorientált, döntően külföldi tulajdonú, nagyvállalati szektor, valamint a belső, illetve

lokális piacra termelő, alapvetően hazai tulajdonú, kis- és középvállalati szektor területi elkülönülését jelzi továbbá, hogy amíg az ország nagy részén az ipari termelésnek csupán egyharmada, addig Nyugat- és Közép-Dunántúlon már több mint 60%-a exportra készül.

Az Észak-Alföldi Régió gazdasági helyzetét általánosan jellemzi, hogy a GDP-ből és a működő gazdasági szervezetekből való részesedése elmarad a területi, illetve népességi arányokhoz képest. A régió a Magyarországon előállított bruttó hazai termékből (GDP) 9,7%-kal, a működő gazdasági szervezetekből 11,4%-kal részesedik, miközben területe az ország területének 19,1%-a, népessége az országos 15,2%-a. A külföldi érdekeltségű szervezeteknek mindössze 5%-a található a régióban.

Az Észak-Alföldi Régió népességének vállalkozási hajlandósága hazai viszonylatban alacsony, az itteninél csak Észak-Magyarországon kisebb valamivel a vállalkozás-sűrűség. A foglalkoztatási szempontból jelentősebb társas vállalkozásokat tekintve a két régió adata között igen mérsékelt az eltérés. Észak-Alföldön tízezer lakosra 215 társas vállalkozás jutott 2000-ben, ez a mutató az országosnak csupán hattizede. Észak-Alföld tízezer lakosára jutó egyéni vállalkozásszám (412) az előbbinél kisebb mértékben marad el az országostól, annak több mint nyolctizede.

Az Észak-Alföldi Régióban 2000. év végén a közel 125 ezer regisztrált gazdasági szervezetből több mint 105 ezer működött, ezek 90%-a vállalkozásként (95.405 működő vállalkozás). A régió belül Hajdú-Bihar megyében a működő vállalkozások száma másfélszerese a Jász-Nagykun-Szolnok megyeinek. A tízezer lakosra jutó működő vállalkozások száma mindhárom megyében elmarad az országos átlagtól (843), Hajdú-Bihar megyében a legkevésbé (675), Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a leginkább (599). „Az Észak-Alföldi Régió kistérségeiben a lakosság vállalkozási aktivitása – összefüggésben a jövedelmi viszonyokkal – alacsony, a vidéki átlag nyolc-kilenc-tizede. 1000 lakosra a régióban 1999 végén 59 működő vállalkozás jutott, ennek kistérségenkénti szóródása jelentős: mindhárom megyeszékhely kistérségében és a hajdúszoboszlói kistérségben jóval az átlag feletti (75-80 vállalkozás/1000 lakos), míg hét kistérségben a régiós átlagnak csupán 55-70%-a. Különösen alacsony vállalkozási intenzitás jellemző Szabolcs-Szatmár-Bereg megye néhány kistérségében.”

Ebben a régióban az országosnál (53%) magasabb az egyéni vállalkozások aránya (60%), így kisebb a társas vállalkozásoké. A társas vállalkozások aránya évek óta az országos átlag alatti a régióban, a korán kialakult különbség azonban 1993 óta nem növekszik. A régió belül Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok megyék adatai a régió átlagától is nagyobb eltérést mutatnak, míg Hajdú-Bihar megye adatai közelebb állnak az országos mutatókhoz.

A régióban működő vállalkozások száma 1995. óta közel 25 ezerrel lett több, számuk 2000. végén meghaladta a 95 ezret. A növekedés üteme (35%) valamelyest elmaradt az országostól, ahol 5 év alatt mintegy 40%-kal emelkedett számuk. Különösen a társas vállalkozások száma gyarapodott a régióban, a 32 ezres számuk közel 85%-kal több az 5 évvel korábbinál. A vállalkozásfejlesztésnek a korábbi prioritás – kezdő vállalkozások beindításának támogatása – mellett egyre inkább a már működő vállalkozások segítését, megerősítését is célszerű a jövőben szolgálnia.

A működő vállalkozásokat gazdálkodási forma szerint vizsgálva az állapítható meg, hogy a társas vállalkozásokon belül a legnagyobb arányt a jogi személyiség nélküliek – ezen belül is a betéti társaságok – teszik ki, mind országosan (167.434, 2000-ben), mind az Észak-Alföldi Régióban (16.666 2000-ben). A különböző gazdálkodási formák előfordulásában területileg nincsenek ugyan jelentős különbségek, de a kevesebb tőkével alapítható formák aránya valamivel nagyobb a tőkeszegény területeken. Így a részvénytársaságok aránya az országosnál kisebb az Észak-Alföldi Régióban (számuk 295 volt 2000-ben), ezen belül, pedig legalacsonyabb Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (számuk 68), és ehhez hasonló a kft.-k aránya is. Ellenkező irányú az eltérés a betéti társaságoknál, amelyek országosan a társas vállalkozások 47%-át adják, ugyanakkor a régióban 51% a részesedésük. Az Észak-Alföldi Régióban tehát a vállalkozások egyik fő jellemzője a tőkeszegénység, ezért a vállalkozásfejlesztés eszközrendszerével célszerű lenne a kis- és középvállalkozások finanszírozási hátterét javítani kedvezményes hitel- és finanszírozási konstrukciók kialakításával, kamattámogatással, kamattámogatással.

A régióban működő egyéni vállalkozóknak csak alig hattizede (58%) tevékenykedik 2000-ben főfoglalkozásúként, 27%-uk mellékfoglalkozásúként, 15%-uk nyugdíjasként vállalkozik. Ehhez képest Hajdú-Biharban relatíve több a főfoglalkozású, kevesebb a nyugdíjas, Jász-Nagykun-Szolnok területén több a mellékfoglalkozású és kevesebb a főfoglalkozású. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében több a nyugdíjas és kevesebb mellékfoglalkozású, mint a régiós átlag.

A működő vállalkozásokat létszám-kategória alapján vizsgálva megállapítható, hogy főként a kis létszámú, illetve munkavállalót nem foglalkoztató szervezetek lakosságárányos száma alacsony Észak-Alföldön. A

létszám-kategória alapján közepes és nagyméretű szervezetek gyakorisága is kisebb, de az elmaradás itt lényegesen szolidabb. (VÁ3. sz. táblázat: A tízezer lakosra jutó működő vállalkozások száma létszám-kategória szerint, 2000. december 31.) 2000-ben 118 vállalkozás foglalkoztatott 250 vagy annál több munkavállalót a régióban, ezek közül 52 Hajdú-Bihar megyében, 39 Jász-Nagykun-Szolnok megyében, és csupán 27 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található. A vállalkozások létszám-kategóriája szerinti összetételét kistérségenként vizsgálva megállapítható, hogy a megyéken belül kiemelkedő a megyeszékhelyek kistérségének szerepe a foglalkoztatásban: a Debreceni kistérségben 37, a Szolnokiban 19, a Nyíregyháziban 16 vállalkozás foglalkoztatott 250 vagy annál több munkavállalót 1999-ben, míg öt kistérségben egyáltalán nem volt ekkora foglalkoztatott létszámmal rendelkező cég (ebből három kistérség Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei).

A társas vállalkozások foglalkoztatásban játszott szerepét jól mutatja, hogy mind Észak-Alföldön, mind országosan a nagyobb munkavállalói létszámú vállalkozások döntően társas vállalkozások, már a 10-19 főt alkalmazók kategóriájától kezdődően.

Valamennyi kistérségben a kisméretű és többnyire tökeszegény mikrovállalkozások vannak túlsúlyban, a 10 főnél kevesebb munkavállalót foglalkoztató szervezetek aránya 95-97%.

A gazdasági szervezetek regisztere alapján lehetőség van arra, hogy az Észak-Alföldi székhelyű vállalkozások méretét vizsgáljuk (azt a létszám-kategória mellett az árbevétel-kategória, illetve a mérlegfőösszeg határozza meg). A regiszter segítségével a létszám és az árbevétel nagysága alapján végezhető elemzés. A csoportosítást csak a jogi személyiségű vállalkozásokra vonatkozóan végeztük el, mivel a nem jogi személyiségű vállalkozások döntően mikrovállalkozások. A vállalkozói méretek jelenleg igen elaprózódtak, a mikrovállalkozások dominálnak, a közepes méretű vállalkozások részaránya, pedig a kívánatosnál lényegesen kisebb.

- ◉ A **kisvállalkozások** két kritériumának (50 főnél kevesebb foglalkoztatott és 700 millió forintnál kevesebb éves nettó árbevétel) a 2000. júliusi számjel-állomány szerint egyidejűleg a Hajdú-Bihar megyei jogi személyiségű vállalkozások 94, a Jász-Nagykun-Szolnok megyeiek 93%-a, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyeiek 95%-a, Észak-Alföld egészét tekintve 94%-a felel meg.
- ◉ A jogi személyiségű vállalkozásokon belül a **mikrovállalkozások** (10 főnél kevesebb foglalkoztatott) aránya Észak-Alföldön 80%.
- ◉ A **közepes méretű vállalkozások** (melyek létszáma 250 főnél kevesebb, éves nettó árbevételük nem haladja meg a 4.000 millió forintot, és nem kisvállalkozások) előfordulása igen mérsékelt. Észak-Alföldön a jogi személyiségű vállalkozások csupán 5%-a tekinthető közepes méretűnek, vagyis a regiszterben szereplő több mint 13 ezer vállalkozásból mintegy 650. Ezek négytizedének Hajdú-Biharban, három-háromtizedüknek, pedig a másik két megyében van a székhelye.
- ◉ A **nagyvállalkozások** az összes 1%-át adják.

A közepes és nagyvállalkozások jelentős szerepet játszhatnak egy régió kisvállalkozásainak fejlődésében, amennyiben beszállítói kapcsolataikat a régió vállalkozásai körében alakítják ki. Ehhez azonban alapfeltétel, hogy a KKV-k modern technológia alkalmazásával minőségi színvonalú termékeket állítsanak elő, amelynek megvalósulását megfelelő vállalkozásfejlesztési eszközökkel, támogatásokkal lehet elősegíteni.

A külföldi érdekltségű vállalkozások jegyzett tőkéjének a külföldi tulajdonban lévő része, az egy vállalkozásra jutó jegyzett tőke és annak is a külföldi tulajdonban lévő része, illetve a külföldi tulajdon aránya is nőtt a vizsgált időszakban az Észak-Alföldi Régióban, míg a vállalkozások száma és a jegyzett tőke csökkent. Utóbbi a régióban 6%-kal csökkent, míg országos szinten 14%-kal nőtt. A vállalkozások száma regionális, és országos szinten is csökkent (Régió: -14%, Ország: -3%), a külföldi tulajdonú jegyzett tőke (R: +2%, O: +22%), az egy vállalatra jutó jegyzett tőke (R: +9%, O: +18%), az egy vállalatra jutó külföldi tulajdon (R: +18%, O: +26%) viszont nagyobb mértékben nőtt az országban, mint a Régióban. A három környező régióban is azonos tendenciát mutatnak a mérések, természetesen mutatónként eltérő nagyságrenddel.

2000-ben 123 milliárd forintnyi jegyzett tőkéjű vállalkozásban volt külföldi érdekltség, amelyből a külföldi részesedés elérte a 105 milliárd forintot, ami azt jelenti, hogy a külföldi érdekltségű vállalkozások jegyzett tőkéjének több mint 85%-a külföldi tulajdonban van.

Ezen adatokat a régióban működő 1.160 vállalkozásra vetítve, egy külföldi érdekltségű vállalkozás átlagos jegyzett tőkéje 106 millió forint volt, amiből 91 millió forint volt a külföldi részesedés. A megyék között

nagy az eltérés a jegyzett tőke szerint, míg SZ-SZ-B megyében 33 millió Ft jegyzett tőke jut egy vállalkozásra, addig H-B megyében ugyanez az adat 234 millió Ft. A szervezetek száma SZ-SZ-B megyében 653 db, H-B megyében 276 db, J-N-SZ megyében 231 db, a jegyzett tőke összege viszont H-B megyében a legnagyobb, 65 milliárd forint, J-N-SZ megyében (37,2 milliárd forint) és SZ-SZ-B megyében (21,4 milliárd forint) jóval alacsonyabb ez az összeg.

2000-ben a külföldi érdekeltségű vállalkozások 4,6 %-a volt a régióban található, -nagyjából ugyanekkora mértékű a jegyzett tőkéből és annak külföldi tulajdonú értékéből is a régió részesedése. A régióban a jegyzett tőkében a külföldi tulajdon aránya megegyezik az országos aránnyal (85%). Az egy szervezetre jutó adatok tekintetében az országos értéknek 79 %-a a régióban a jegyzett tőke nagysága és a külföldi részesedés értéke.

6.4. Az ipari termelés értéke és megoszlása

Az ipari termelés értéke az Észak-Alföldi Régióban (42%) kisebb mértékben emelkedett, mint az országban (48%), az országos termelésből való részesedés a vizsgált időszakban 11-12% körül alakult. Ha a 2000-ben termelt 1.032 milliárd forintot a lakossághoz viszonyítva vizsgáljuk, szintén a régió gyengeségét állapíthatjuk meg, mivel így a 2000-ben egy lakosra jutó 680 eFt, az országos értéknek csupán az 59%-át teszi ki. Ráadásul a vizsgált időszakban ez az arány, gyengülést mutat, ami itt is az országos szinttől elmaradó növekedési ütemnek köszönhető.

J-N-SZ megye növekedési üteme azonos volt az országos értékkel, SZ-SZ-B megyéé (46%) majdnem megegyezett azzal, míg H-B megyéé (33%) annak alig több mint fele volt. Ugyanakkor J-N-SZ megyében a legmagasabb az ipari termelés értéke (392 milliárd Ft), míg SZ-SZ-B megyében a növekedés ellenére is csak 304 milliárd forintnyi értéket állítanak elő.

Ha a megyék részesedését nézzük az országos termelésből, akkor kerekítve gyakorlatilag a régió 11-12%-os részesedését 4-4%-ra oszthatjuk. A vizsgált időszakban a legnagyobb részesedése egy megyének 4,4%, a legalacsonyabb 3,2% volt.

Ennél beszédesebb az egyes részesedések dinamikus vizsgálata, mert bár abszolút értékben csupán néhány tizedes a változás, a tendenciák megerősítik a növekedési ütemnél tapasztaltakat.

J-N-SZ megye részesedése nem változott, SZ-SZ-B-é 2%-kal, H-B-é pedig 10%-kal csökkent (természetesen relatív értelemben, egymáshoz viszonyítva az egyes évek értékeit). Az egy lakosra jutó termelési értékek az összes termelési érték növekedéséhez hasonló mértékben nőttek a megyékben, de így még meggyőzőbb J-N-SZ megye fölénye (958 eFt). HB megyében egy lakosra csak 622 eFt jut, SZ-SZ-B megyének, pedig volt honnan növekednie és még van is hova, mert 2000-ben is még csak 534 eFt jutott egy lakosra.

7. Szolgáltatások

Az üzleti szolgáltatások szektor formálódásában a régió gazdaságának szerkezeti és szervezeti sajátosságai érvényesültek és érvényesülnek napjainkban is. Ezen tényezők közül kiemelendő a gyenge vállalkozási aktivitás (a tőkefelhalmozás és az iskolázottság alacsony szintje, az infrastruktúra hiányosságai és a gyenge iparosodottság miatt), a mikrovállalkozások országos összehasonlításban is tartósan magas aránya (a tőkehiány miatt), a gazdasági szervezetek nagyobb részének kényszer-vállalkozásként való működése, valamint a sikeresen privatizálható, megújulásra képes nagyvállalatok alacsony száma.

Az ezer vállalkozásra jutó, üzleti szolgáltatásokat nyújtó szervezetek aránya az országos átlag 75%-a volt a 2000. év elején a régióban, s a megyeszékhelyeket nem számítva ennél is rosszabb a helyzet: az üzleti szolgáltatások gyakorlatilag a régió fejlettebb kistérségeire koncentrálnak. Az üzleti szolgáltatások hozzájárulása a régióban megtermelt bruttó hazai termékhez ennek megfelelően jelentősen elmarad a régiók – Budapest nélkül számított – átlagától.

A kilencvenes évek második felében ugyanakkor kedvező folyamatok is elindultak – dinamikusán nőtt a szolgáltatók száma, különösen a társas vállalkozásoké. Szintén az élénkülés jele, hogy az elmúlt négy évben felgyorsult a szektor differenciálódása, új tevékenységi körök jelentek meg a régióban.

Mostanra a szükségesnél ugyan kisebb méretű, de differenciált és a helyi vállalkozások működőképességét biztosítani, illetve segíteni képes üzleti szolgáltató szektor alakult ki a régióban, amelynek ugyanakkor számos strukturális gyengesége maradt. Ide sorolható a szféra szervezeti elaprózottsága, az egyéni vállalkozások országos átlagnál jóval nagyobb, illetve a jogi személyiségű szervezetek szerényebb súlya. A szervezetek

tőkeellátottsága a legalacsonyabbak közé tartozik az ágazatok közül (a szolgáltatók jegyzett tőkéje általában nem haladja meg a 10 millió Ft-ot) és a tíznél több alkalmazott igen ritka.

A szolgáltatások területén alkalmazott beruházások értéke is elmarad a régiók átlagától. Strukturális gyengeségnek tekinthető a műszaki fejlődést és az innovációk terjedését segítő szolgáltatók (K+F; nem építészeti jellegű műszaki tanácsadás) alacsony száma is, bár a régió egyetlen egyeteméhez kapcsolódó K+F tevékenységek miatt országos szinten ez a tevékenységi terület nem mindható rossznak.

Az elmúlt évtizedekben dinamikus fejlődő banki és biztosítási szféra ellentmondásos szerepet tölt be a régió fejlődésében. E két szektor tevékenységével minden gazdasági szervezet kapcsolatba került, s a felhasználók egyértelműen pozitívan ítélik meg a régióban elérhető szolgáltatások színvonalát, ugyanakkor a kínálatból hiányoznak a helyi, térségi igényekhez igazodó ajánlatok, konstrukciók.

Kiemelkedően fejlődött az élelmiszer kis- és nagykereskedelem is. Az ország nagykereskedelmi raktárai (8.762) közül 1.096 az Észak-Alföldi Régióban található, melynek mintegy fele a határmenti Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe települt. A keleti országrészen az élelmiszer-, ital- és dohányraktárak részesedése volt a legmagasabb: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 61%, Jász-Nagykun-Szolnokban 48%, Hajdú-Biharban 30%.

A kereskedelem „szürke” és „fekete” – informális – szféráinak tartós jelenléte olyan sajátosságnak tekinthető, amit a kelet-közép- és kelet-európai térség határvidékein élők túlélési stratégiája fontos elemének tekintenek a szociológusok. Mindez a tevékenységek széles spektrumát foglalja magában és illeszkedik a fennálló kedvező vámtételekhez és árkülönbségekhez.

A régió intenzív gazdasági fejlődése szükségessé teszi, hogy meghatározó, az európai uniós csatlakozáshoz kötődő szolgáltatók a régióba települjenek már rövid- és középtávon is. Ilyenek tekintendők a szállítási, szállítmányozási, expedíós, vámügynökségi európai szolgáltatásokat ellátó cégek, illetve a közvámraktározók, közraktározók (s nem csupán képviseleti, hanem vezérképviseleti szinten). Ehhez szükséges a szállítmányozási, vámügyi stb. szakemberek kihelyezett szakmai (és nyelvi) képzésének megindítása a régióban.

8. Ipari parkok, vállalkozási övezetek, befektetés-ösztönzés

Magyarországon az elmúlt években az ipari parkok gyors fejlődését, általános gazdaságfejlesztési modellé válását az ipari parkok területi terjedése kísérte. Az ipari park, mint gazdaságfejlesztési intézményi forma 1997-2000 között – Közép- és Nyugat-Dunántúlról kiindulva – fokozatosan terjedt a keleti országrészek felé. Ennek következtében megindult a keleti régiók lassú felzárkózása, noha – a modernizációs modell kiindulópontját jelentő – dunántúli régiók előnye ma is meghatározó.

Magyarországon a 2000. év végén 133 ipari park volt, melyek kb. 110 ezer főnek biztosítottak munkát, s a 2000. évben 6,9 milliárd dollár exportot termeltek. 2001-ben újabb 13 objektum kapta meg az ipari Park címet, közülük egy (Szászberek) Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Az Észak-Alföldi Régió területén 21 ipari park működik (ebből négy a régió három vállalkozási övezetében): 6 Hajdú-Bihar, 8 Jász-Nagykun-Szolnok, további 7 pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Az Észak-Alföldi Régió az ipari parkok száma szerinti vizsgálat alapján 21 ipari parkjával a negyedik a régiók rangsorában.

Noha az ipari parkok az egyes régiókban eltérő szerepet játszanak, az ipari parkokba települt vállalkozások teljesítményének fajlagos mutatói, pl. az egy foglalkoztatottra jutó árbevétel és export a régiók többségében jóval magasabbak az észak-alföldinél. Ebben a térségben a nagy multinacionális vállalatok mellett a kis- és középvállalkozások betelepülése is jellemző, s ezek a parkok egyelőre a foglalkoztatásban játszanak nagyobb szerepet.

Az ipari parkok esetén – a preferált tevékenységi körökben – komplex befektetés-ösztönzési program indítása javasolt. Több szervezet (regionális szinten az ITD-Hungary, DBH Consulting) is foglalkozott eddig befektetés-ösztönzéssel az elmúlt évek során, azonban koordináció és összefogás nem jellemezte a tevékenységüket. Az országos tendenciák sem segítették a megyék befektetés-ösztönzési tevékenységét, hiszen a külföldi befektetők első számú célterülete nem a kelet-magyarországi, hanem a közép-magyarországi (ezen belül kiemelten Budapest), valamint a nyugat-dunántúli régiók voltak.

Az ipari parkok regionális szintű összefogása, marketing tevékenységük bizonyos elemeinek összehangolása, valamint egy regionális szintű ipari terület adat- és információs bázis létrehozása, a szolgáltatási és a műszaki infrastruktúra fejlesztése jelentősen javíthatná a befektetés-ösztönzési tevékenység eredményességét.

A régió területén található vállalkozási övezetek eltérő időbeli alapításuk, gazdasági-társadalmi adottságaik, helyzetük miatt eltérő fejlődési pályákat jártak be, jelenleg különböző fejlettségi szinten állnak. A legkorábban létrehozott és leginkább menedzselt Záhonyi Vállalkozási Övezet tudja felmutatni a legtöbb eredményt, ugyanakkor esetében is kérdéses, hogy a vállalkozási övezet cím mekkora szerepet játszott a befektetők oda-telepítésében, illetve, hogy az övezeti kedvezmények jelentettek-e igazi többlet vonzerőt.

Úgy tűnik, a régió övezetei, illetve az általuk nyújtott kedvezmények nem jelentenek olyan vonzó erőt, hogy a régió más területeihez képest jelentősebb gazdasági fejlődés valósult volna meg területükön. Éppen ellenkezőleg, a régió egészéhez képest is rosszabb mutatókkal rendelkező övezeti területek fejlettségi mutatói a régió egészéhez viszonyítva tovább romlottak, ráadásul a régió jelentősebb új beruházásai sem az övezetek területét választották.